

GS. TS. NGUYỄN ĐỨC DÂN

NGÔN NGỮ BÁO CHÍ

NHỮNG VẤN ĐỀ CƠ BẢN

NHÀ XUẤT BẢN GIÁO DỤC

GS.TS.NGUYỄN ĐỨC DÂN

NGÔN NGỮ BÁO CHÍ
NHỮNG VẤN ĐỀ CƠ BẢN

NHÀ XUẤT BẢN GIÁO DỤC

Bản quyền thuộc Nhà xuất bản Giáo dục

02-2007/CXB/88-1951/GD

Mã số: 7X445m7-CPH

Lời nói đầu

Cuốn sách này được viết trên cơ sở những bài giảng mà tác giả, từ nhiều năm nay, đã trình bày cho sinh viên chuyên ngành báo chí (chính quy và tại chức) của khoa Ngữ văn – Báo chí Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn – Đại học Quốc gia TP. Hồ Chí Minh và Phân viện Báo chí – Tuyên truyền (thuộc Học viện Báo chí – Tuyên truyền) TP. Hồ Chí Minh.

Là một chuyên luận, cuốn sách cố gắng hệ thống hoá và đề cập đến những vấn đề cơ bản nhất của ngôn ngữ báo chí như: đặc điểm của ngôn ngữ báo chí nói chung và đặc điểm ngôn ngữ của báo viết, báo hình, báo nói nói riêng, cấu trúc của một bài tin và sự thể hiện cụ thể của cấu trúc đó qua những bộ phận khuôn tin, tiêu đề, đề dẫn, ..., thông tin chìm trong báo chí và kĩ thuật xây dựng thông tin chìm bằng những thao tác ngôn ngữ cụ thể, ngôn từ của nhà báo và những yêu cầu về lô-gíc diễn đạt trong báo chí, ... Là một giáo trình, cuốn sách chủ yếu đặt nhiệm vụ giúp sinh viên chuyên ngành báo chí, trên cơ sở những kiến thức cơ bản đã được trang bị về ngôn ngữ học đại cương, tiếng Việt, lô-gíc học, ... tiếp tục đi sâu tìm hiểu đặc điểm và khả năng hoạt động của tiếng Việt trong báo chí, đồng thời hình thành và phát triển những kĩ năng sử dụng tiếng Việt một cách hiệu quả nhất trong lĩnh vực chuyên môn của mình.

Với cách trình bày ngắn gọn, dễ hiểu, với việc tập trung phân tích, làm rõ các vấn đề thông qua nhiều ví dụ cụ thể của báo chí trong và ngoài nước, hi vọng cuốn sách sẽ đáp ứng được một phần nhu cầu học tập của sinh viên chuyên ngành cũng như nhu cầu nghiên cứu, tham khảo của đông đảo bạn đọc.

Nhân dịp này, tác giả chân thành cảm ơn NXB Giáo dục tại TP. Hồ Chí Minh đã tạo điều kiện thuận lợi để cuốn sách được ấn hành, đặc biệt cảm ơn TS. Trần Thanh Bình đã dành nhiều công sức biên tập và đóng góp nhiều ý kiến quý báu trong quá trình hoàn chỉnh bản thảo.

Cuốn sách chắc chắn không tránh khỏi thiếu sót. Rất mong nhận được những ý kiến đóng góp của bạn đọc gần xa để tác giả có thêm điều kiện hoàn thiện cuốn sách cho lần xuất bản sau.

TP. Hồ Chí Minh ngày 1 tháng 6 năm 2007

GS. TS. NGUYỄN ĐỨC DÂN

QUY ƯỚC VIẾT TẮT

1. Tên báo và tạp chí :

ANTG – An ninh thế giới	PL – Pháp luật
CATPHCM – Công an TP. Hồ Chí Minh	PN – Phụ nữ
ĐĐK – Đại đoàn kết	QĐND – Quân đội nhân dân
ĐK – Đồng khởi	QT – Quốc tế
GD&TĐ – Giáo dục và Thời đại	SGGP – Sài Gòn giải phóng
HNM – Hà Nội mới	SGTT – Sài Gòn tiếp thị
KTNN – Kiến thức ngày nay	TBKT – Thời báo kinh tế
KTSG – Kinh tế Sài Gòn	TGM – Thế giới mới
LĐ – Lao động	TN – Thanh niên
NB – Nghề báo	TT – Tuổi trẻ
NLB – Người làm báo	TTCN – Tuổi trẻ chủ nhật
	TTC – Tuổi trẻ cười
	VN – Văn nghệ
	VNT – Văn nghệ trẻ

2. Các từ khác :

BCH – Ban chấp hành
ĐH – Đại học
GD & ĐT – Giáo dục và Đào tạo
HĐND – Hội đồng nhân dân
UBND – Ủy ban nhân dân
PT & TH – Phát thanh và Truyền hình
TV – Ti vi

MỤC LỤC

	<i>Trang</i>
Lời nói đầu	3
Quy ước viết tắt	5
Chương một : BÁO CHÍ – NGÔN NGỮ BÁO CHÍ – NHÀ BÁO	
I. Báo chí	7
1. Tầm quan trọng của báo chí	7
2. Những đặc điểm của báo chí	21
II. Ngôn ngữ báo chí	30
1. Những đặc điểm của ngôn ngữ báo chí	30
2. Phong cách ngôn ngữ báo chí	32
3. Ngôn ngữ trên báo hình và báo nói	36
III. Nhà báo	51
1. Đạo đức trong nghề báo	51
2. Kiến thức của nhà báo	53
3. Ngôn từ của nhà báo	61
4. Đào tạo nhà báo	72
Chương hai : NGÔN NGỮ BÀI TIN	
I. Khuôn tin	74
1. Khái niệm	74
2. Cấu trúc khuôn tin	76
II. Tiêu đề	79
1. Vai trò của tiêu đề	79
2. Nội dung của tiêu đề	83
3. Hình thức của tiêu đề	119
III. Đề dẫn	123
1. Khái niệm	123
2. Các loại đề dẫn	125
3. Phân tích một số đề dẫn	126
Chương ba : THÔNG TIN CHÌM TRONG BÁO CHÍ	
I. Thông tin chìm	133
II. Hàm ý	138
1. Hàm ý ngôn từ	138
2. Cấu trúc ngôn ngữ và hàm ý	150
3. Hàm ý ngữ cảnh và hàm ý hội thoại	165
III. Ngụ ý	174
IV. Hàm ý trong tiểu phẩm	179
Chương bốn : DIỄN ĐẠT TRONG BÁO CHÍ	
I. Cách viết một bài tin	184
II. Kỹ năng diễn đạt trong báo chí	198
Lời cuối sách	240
Tài liệu tham khảo	242

BÁO CHÍ - NGÔN NGỮ BÁO CHÍ - NHÀ BÁO

I. BÁO CHÍ

1. Tầm quan trọng của báo chí

1.1. Quyền lực của báo chí

Nhiều người nhận xét rằng *quyền lực có thể bị lạm dụng*. Chẳng hạn, người ta lạm dụng quyền lực để tham nhũng. PGS Phạm Duy Nghĩa nói : “Tham nhũng thường bắt đầu từ cái gốc là quyền lực. Một người có thể tham nhũng vì anh ta có quyền. Vì vậy, chống tham nhũng là phải tạo được một cơ chế khống chế quyền lực. Bất cứ cơ quan nào, dù là Đảng hay chính quyền, cũng phải có một cơ quan khác giám sát.” (TTCN, số 24, 2005). Do vậy cần thiết xây dựng nhà nước thành một hệ thống các tổ chức kiểm soát và chi phối lẫn nhau mang tính thống nhất trong một chỉnh thể.

Hệ thống đó, theo quan niệm của nhiều quốc gia, là một bộ ba các cơ quan quyền lực độc lập có thể chân vạc : lập pháp, hành pháp và tư pháp.

Cơ quan lập pháp (quốc hội, nghị viện) : Lập ra Hiến pháp và các đạo luật.

Cơ quan hành pháp (chính phủ) : Điều hành đất nước theo thể chế được quy định trong Hiến pháp và các đạo luật.

Cơ quan tư pháp (toà án tối cao) : Giám sát cả hai cơ quan trên.

Theo quan niệm phổ biến ở các nước châu Âu và Bắc Mỹ, báo chí là *cơ quan quyền lực thứ tư*. Đây là kiểu quyền lực không quy định thành văn bản mà được tạo ra từ *công luận xã hội*. Sức mạnh của công luận xã hội rất lớn, một sức mạnh ghê gớm. Tin dù sai nhưng một đồn mười, mười đồn trăm, một tin sai cứ thế loang ra, rồi ai cũng cho là đúng. “Chúng khẩu đồng từ, ông sư cũng chết”. Bà mẹ Tăng Sâm được báo tin “Tăng Sâm giết người”, bà không tin vì con mình hiếu thảo, hiền lành quyết chẳng khi nào giết người. Người thứ hai đến báo “Tăng Sâm giết người”, bà vẫn ngồi im dẹt vãi, nhưng khi người thứ ba đến báo “Tăng Sâm giết người” thì bà sợ cuống, quăng thoi, trèo tường chạy trốn. Kì thực con bà đâu có giết người.

Chân lí dầu chôn xuống đất vẫn cứ cất lên tiếng nói. Bác thợ cạo biết vua Mida có cái tai lừa, nói ra sẽ bị vua xử tử. Nhưng không nói ra thì không chịu được. Bác đào một cái lỗ, chui xuống đó và hét lên “Vua Mida có cái tai lừa!”. Lau sậy mọc lên từ đó cứ thì thầm mỗi khi có cơn gió thổi qua: “Vua Mida có cái tai lừa! Mida có tai lừa!...”. Sự thật cứ vậy truyền đi. Và con người vẫn tin vào chân lí.

Quyền lực báo chí và ảnh hưởng của nó vô cùng to lớn. Ở Mỹ, theo ý kiến của Thomas Kinan, các chính trị gia thường chịu tác động của các tờ báo và các kênh truyền hình mà theo họ là tạo nên dư luận xã hội. Đó là 3 hãng truyền hình lớn CNN, NBC, ABC cùng 2 tờ *Times* và *Newsweek*. Những chính trị gia còn vậy huống chi là dân thường. Họ thường tin vào những điều báo chí nói. Họ tin vào những kết quả điều tra dư luận.

Có những vụ việc cũng cần tạo ra dư luận để chứng minh rằng quan điểm của mình là đúng. Trong những trường hợp ấy, người ta

sẽ dùng tới nhiều biện pháp ngôn từ khác nhau nhằm *đánh tráo sự vật và khái niệm* để tạo ra một định hướng dư luận trong xã hội. Một trong những biện pháp đó là dùng những từ ngữ giảm nhẹ sắc thái cho thích hợp với hoàn cảnh. Ví dụ :

(1) Trước đây ở Mĩ có *Bộ Chiến tranh* (War Department). Do xu hướng buôn bán vũ khí, người ta tránh tên gọi này nên nay đã đổi thành *Bộ Quốc phòng* (Department of Defense) để chuyển tải hàm ý *tự vệ chính đáng*.

(2) Chính phủ Bush (cha) đã gọi cuộc tấn công Panama tháng 12 năm 1989 bằng một tên gọi rất “hiền lành” : *Operation Just Cause* (chiến dịch Vì công lí). Khi ném bom tấn công Afghanistan, lúc đầu chính phủ Bush gọi đó là *Operation Infinite Justice* (chiến dịch Công lí vô hạn). Nhưng sau biết tên gọi này xúc phạm đến những người theo đạo Hồi nên ông Bush đã đổi lại thành *Enduring Freedom* (chiến dịch Tự do kéo dài).

(3) Khái niệm “nền dân chủ hình thức nhưng thực chất là chuyên chế, độc tài” được nói giảm nhẹ thành “bàn tay sắt bọc nhung”.

Một biện pháp khác nữa là đặt câu hỏi để “điều tra” dư luận. Có điều, bằng xảo thuật ngôn từ trong cách đặt câu hỏi điều tra (test) có thể tạo ra kết quả điều tra phù hợp với một quan điểm nào đó. Ví dụ :

(1) Tháng 4 năm 1986, Mĩ đã ném bom hai thành phố của Libi. Ngay lúc người Pháp còn đang bàng hoàng trước sự kiện này, nghĩa là ngay lúc mà dư luận xã hội Pháp còn chưa được định hướng, có 3 tờ báo Pháp đã tiến hành gần như đồng thời 3 cuộc điều tra dư luận khác nhau vào các ngày 15, 17, 24 tháng 4. Và do cách đặt câu hỏi khác nhau mà thu được những dư luận rất khác nhau. Tờ *Express* hỏi : “Quý vị tán thành hay không tán thành hành động của Mĩ